ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ
της 25ης Φεβρουαρίου 1988 *

Στην υπόθεση 427/85,

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον Friedrich-Wilhelm Albrecht, νομικό σύμβουλο της Επιτροπής, επικουρούμενο από τον Heinrich Hüchting, δικηγόρο Βρέμης, με αντίκλητο στο Λουξεμβούργο τον Γεώργιο Κρεμλή, μέλος της νομικής της υπηρεσίας, Kirchberg,

προσφεύγουσα,

κατά

Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, εκπροσωπούμενης από τον Martin Seidel, Ministerialrat του Ομοσπονδιακού Υπουργείου Οικονομίας, και τον Horst Teske, Ministerialrat του Ομοσπονδιακού Υπουργείου Δικαιοσύνης, με αντίκλητο στο Λουξεμβούργο το γραμματέα της πρεσβείας της Γερμανίας, 20-22, avenue Émile Reuter,

καθής,

που έχει ως αντικείμενο να αναγνωριστεί, σύμφωνα με το άρθρο 169 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας παραβαίνει, στον τομέα της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών από τους δικηγόρους, τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη ΕΟΚ και από την οδηγία 77/249/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1977, περί διευκολύνσεως της πραγματικής ασκήσεως της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών από δικηγόρους,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

συγκείμενο από τους Mackenzie Stuart, πρόεδρο, G. Bosco και J. C. Moitinho de Almeida, προέδρους τμήματος, T. Koopmans, U. Everling, K. Bahlmann, Y. Galmot, K. Κακούρη, R. Joliet, T. F. O'Higgins και F. Schockweiler, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: J. L. Da Cruz Vilaça
γραμματέας: B. Pastor, υπάλληλος διοικήσεως

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

λαμβάνοντας υπόψη την έκθεση για την επ' ακροατηρίου συζήτηση και κατόπιν της προφορικής διαδικασίας της 8ης Ιουλίου 1987,

αφού άκουσε τις προτάσεις που ανέπτυξε ο γενικός εισαγγελέας κατά τη συνεδρίαση της 3ης Δεκεμβρίου 1987,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με δικόγραφο που κατέθεσε στη γραμματεία του Δικαστηρίου στις 23 Δεκεμβρίου 1985, η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων άσκησε, δυνάμει του άρθρου 169 της Συνθήκης ΕΟΚ, προσφυγή με την οποία ζητεί να αναγνωριστεί ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας παρέβη, στον τομέα της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών από τους δικηγόρους, τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη ΕΟΚ και από την οδηγία 77/249 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1977, περί διευκολύνσεως της πραγματικής ασκήσεως της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών από δικηγόρους (ΕΕ ειδ. έκδ. 06/001, σ. 249).

2 Η Επιτροπή αιτιάται ειδικότερα την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας για το ότι, προκειμένου να θέσει σε εφαρμογή την οδηγία 77/249, έχει θέσει σε ισχύ το νόμο της 16ης Αυγούστου 1980 (Bundesgesetzblatt [Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Γερμανίας], μέρος I, σ. 1453), το άρθρο 4 του οποίου προβλέπει ότι:

α) ο δικηγόρος από άλλο κράτος μέλος, ο οποίος στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας παρέχει υπηρεσίες που έχουν σχέση με την εκπροσώπηση ή την υπεράσπιση του πελάτη του ενώπιον δικαστηρίου, έχει την ικανότητα να ενεργεί μόνο από συμφώνου με γερμανό δικηγόρο, ακόμη και στις περιπτώσεις στις οποίες η πρόσληψη δικηγόρου δεν είναι κατά το γερμανικό δίκαιο υποχρεωτική·

β) ο γερμανός δικηγόρος με τον οποίο πρέπει να υπάρχει συμφωνία πρέπει να είναι ο ίδιος πληρεξούσιος ή συνήγορος στη συγκεκριμένη διαδικασία·

γ) πέραν αυτού, ο παρέχων υπηρεσίες δικηγόρος:

— μπορεί να μετέχει στην προφορική ή ακροαματική διαδικασία μόνο εφόσον συνοδεύεται από το γερμανό αυτό δικηγόρο και

— αν είναι συνήγορος κρατουμένου, μπορεί να επισκέπτεται τον κρατούμενο αυτό μόνο εφόσον συνοδεύεται από το γερμανό αυτό δικηγόρο, μπορεί δε να επικοινωνεί εγγράφως με τον κρατούμενο μόνο μέσω του γερμανού αυτού δικηγόρου·

δ) η επιβαλλόμενη αυτή συμφωνία πρέπει να αποδεικνύεται κατά τη διενέργεια κάθε πράξεως· οι πράξεις του παρέχοντος υπηρεσίες δικηγόρου οι οποίες διενεργούνται κατά παράβαση των ανωτέρω διατάξεων ή για τις οποίες δεν αποδεικνύεται η συμφωνία κατά το χρόνο της διενέργειάς τους είναι ανίσχυρες· η συμφωνία λογίζεται ότι υφίσταται, εφόσον κατά την προφορική ή ακροαματική διαδικασία ο γερμανός δικηγόρος δεν ανακαλέσει ή δεν τροποποιήσει τη σχετική πράξη αμέσως·

ε) σε περίπτωση που είναι υποχρεωτική η εκπροσώπηση από δικηγόρους που έχουν δικαίωμα να παρίστανται ενώπιον του δικάζοντος δικαστηρίου, εφαρμόζεται κατ' αναλογία το άρθρο 52, παράγραφος 2, του ομοσπονδιακού νόμου περί δικηγόρων (Bundesrechtsanwaltsordnung).

3 Οι αιτιάσεις της Επιτροπής αναφέρονται στον τρόπο με τον οποίο η γερμανική νομοθεσία έχει υλοποιήσει την οδηγία 77/249 (στο εξής: οδηγία), όσον αφορά την υποχρέωση της « από συμφώνου ενέργειας » που επιβάλλεται στους δικηγόρους τους εγκατεστημένους σε άλλα κράτη μέλη οι οποίοι παρέχουν τις υπηρεσίες τους στο γερμανικό έδαφος. Η έννοια της από συμφώνου ενέργειας βασίζεται στο άρθρο 5 της οδηγίας, κατά το οποίο, « για την άσκηση των δραστηριοτήτων οι οποίες αφορούν την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση πελάτου ενώπιον δικαστηρίου », τα κράτη μέλη μπορούν να επιβάλλουν στους παρέχοντες υπηρεσίες δικηγόρους « να ενεργούν κατόπιν συμφωνίας » είτε με δικηγόρο που ασκεί τη δραστηριότητά του ενώπιον του δικαστηρίου που επελήφθη της υποθέσεως και ο οποίος θα είναι υπεύθυνος ενδεχομένως έναντι του δικαστηρίου αυτού είτε με « avoué » ή « procuratore » που ασκεί τη δραστηριότητά του ενώπιον του δικαστηρίου αυτού.

4 Αντικείμενο της διαφοράς είναι τρία διαφορετικά προβλήματα, και συγκεκριμένα το πεδίο της από συμφώνου ενέργειας, το περιεχόμενο της από συμφώνου ενέργειας και η εδαφικότητα της δικαστικής πληρεξουσιότητας.

5 Στην έκθεση για την επ' ακροατηρίου συζήτηση αναπτύσσονται διεξοδικώς οι διατάξεις της οδηγίας και της γερμανικής νομοθεσίας, καθώς και το ιστορικό της διαφοράς και οι ισχυρισμοί και τα επιχειρήματα των διαδίκων. Τα στοιχεία αυτά της δικογραφίας δεν επαναλαμβάνονται πιο κάτω παρά μόνο καθόσον απαιτείται για να σχηματίσει κρίση το Δικαστήριο.

Α — Πεδίο της από συμφώνου ενέργειας

6 Κατά το άρθρο 4 του γερμανικού νόμου της 16ης Αυγούστου 1980 (στο εξής: νόμος του 1980), η υποχρέωση ενέργειας κατόπιν συμφωνίας με δικηγόρο εγκατεστημένο στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ισχύει εφόσον ο παρέχων υπηρεσίες δικηγόρος προτίθεται να ενεργήσει « ως εκπρόσωπος ή συνήγορος του πελάτη του » ενώπιον δικαστηρίου ή σε ορισμένες διοικητικές διαδικασίες.

7 Κατά την Επιτροπή, με τη διάταξη αυτή διευρύνεται υπερβολικά το πεδίο στο οποίο ισχύει η υποχρέωση ενέργειας κατόπιν συμφωνίας με γερμανό δικηγόρο, και μάλιστα όσον αφορά όχι μόνο τις ενέργειες ενώπιον των δικαστηρίων αλλά και ενώπιον των διοικητικών αρχών, καθώς και την επικοινωνία με τους κρατουμένους. Τα τρία αυτά προβλήματα πρέπει να εξεταστούν αλληλοδιαδόχως.

8 Όσον αφορά τις ενέργειες ενώπιον των δικαστηρίων, η Επιτροπή θεωρεί ότι η υποχρέωση της από συμφώνου ενέργειας κατά το άρθρο 5 της οδηγίας μπορεί να ισχύει μόνο εφόσον, κατά το δίκαιο του κράτους μέλους στο οποίο παρέχονται οι υπηρεσίες (κράτους μέλους υποδοχής), τους διαδίκους μπορούν να εκπροσωπούν ή να υπερασπίζονται μόνο δικηγόροι ως δικαστικοί πληρεξούσιοι ή συνήγοροι. Σε όλες τις περιπτώσεις στις οποίες η πρόσληψη δικηγόρου δεν είναι υποχρεωτική κατά την εθνική νομοθεσία και επομένως ο διάδικος μπορεί να υπερασπιστεί ο ίδιος τα συμφέροντά του ή μάλιστα να αναθέσει την υπεράσπισή τους σε πρόσωπο που δεν έχει τη δικηγορική ιδιότητα, ο παρέχων υπηρεσίες δικηγόρος πρέπει να έχει τη δυνατότητα να εκπροσωπεί ή να υπερασπίζει τον πελάτη του χωρίς να ενεργεί από συμφώνου με γερμανό δικηγόρο.

9 Η γερμανική κυβέρνηση, επικαλούμενη το γράμμα του άρθρου 5 της οδηγίας, υποστηρίζει ότι η υποχρέωση της από συμφώνου ενέργειας μπορεί να επιβληθεί για όλες τις πράξεις που έχουν σχέση με την εκ μέρους του δικηγόρου εκπροσώπηση και υπεράσπιση του πελάτη του, ανεξαρτήτως του αν για τις πράξεις αυτές η πρόσληψη δικηγόρου είναι υποχρεωτική ή όχι. Στο σημείο αυτό η γερμανική κυβέρνηση εφιστά την προσοχή στο γεγονός ότι η γερμανική νομοθεσία δεν καθιστά πάντοτε υποχρεωτική

την πρόσληψη δικηγόρου, επειδή θέλει να δώσει στους διαδίκους τη δυνατότητα να υπερασπίσουν οι ίδιοι τα συμφέροντά τους. Το ζήτημα αν ένας τρίτος μπορεί να εκπροσωπεί κατ' επάγγελμα διαδίκους ενώπιον δικαστηρίου ρυθμίζεται από τις διατάξεις που ισχύουν για ορισμένα επαγγέλματα όπως των συμβολαιογράφων, των συμβούλων σε θέματα σημάτων και διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και των φορολογικών συμβούλων. Εκτός από αυτές τις περιπτώσεις, στο γερμανικό νόμο περί δικαστικής πληρεξουσιότητας (Rechtsberatungsgesetz) περιέχεται η γενική απαγόρευση της κατ' επάγγελμα ενασχολήσεως με την εκπροσώπηση τρίτων ενώπιον δικαστηρίου.

10 Πρέπει καταρχάς να γίνει δεκτό ότι, όπως ορθά παρατηρεί η γερμανική κυβέρνηση, το άρθρο 5 της οδηγίας δεν κάνει καμιά διάκριση μεταξύ των περιπτώσεων στις οποίες η πρόσληψη δικηγόρου είναι υποχρεωτική και των άλλων περιπτώσεων. Το άρθρο αυτό πράγματι επιτρέπει απλώς στα κράτη μέλη να επιβάλλουν την υποχρέωση της από συμφώνου ενέργειας στους παρέχοντες υπηρεσίες δικηγόρους « για την άσκηση των δραστηριοτήτων οι οποίες αφορούν την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση πελάτου ενώπιον δικαστηρίου ».

11 Το συμπέρασμα αυτό πάντως πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσεται. Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από τις αιτιολογικές σκέψεις της, η οδηγία δεν περιέχει παρά μόνο μέτρα που προορίζονται « να διευκολύνουν την πραγματική άσκηση » των δραστηριοτήτων του δικηγόρου ως προς την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, δεδομένου ότι κατ' εφαρμογή της Συνθήκης ΕΟΚ απαγορεύεται, από το τέλος της μεταβατικής περιόδου, κάθε περιορισμός της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών. Η απαγόρευση αυτή σημαίνει ότι πρέπει να καταργηθούν όλες οι διακρίσεις που υφίστανται οι παρέχοντες υπηρεσίες λόγω της ιθαγένειάς τους ή λόγω του ότι είναι εγκατεστημένοι σε διαφορετικό κράτος μέλος από εκείνο στο οποίο πρέπει να παρασχεθούν οι υπηρεσίες.

12 Η τρίτη παράγραφος του άρθρου 60 της Συνθήκης ορίζει ότι εκείνος που παρέχει υπηρεσία μπορεί για την εκτέλεσή της να ασκήσει προσωρινά τη δραστηριότητά του στο κράτος όπου παρέχεται η υπηρεσία « με τους ίδιους όρους που το κράτος αυτό επιβάλλει στους δικούς του υπηκόους ». Από αυτό το Δικαστήριο συνήγαγε (βλέπε ιδίως την απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1981 στην υπόθεση 279/80, Webb, Συλλογή 1981, σ. 3305) ότι, δεδομένης της ιδιάζουσας φύσης ορισμένων παροχών υπηρεσιών, δεν μπορούν να θεωρηθούν ως ασυμβίβαστες προς τη Συνθήκη οι ειδικές υποχρεώσεις που επιβάλλονται στον παρέχοντα την υπηρεσία και δικαιολογούνται από την εφαρμογή κανόνων που διέπουν αυτό το είδος δραστηριοτήτων· όμως η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, ως θεμελιώδης αρχή της Συνθήκης, δεν μπορεί να περιοριστεί παρά μόνο από ρυθμίσεις που δικαιολογούνται από το γενικό συμφέρον και επιβάλλονται σε κάθε πρόσωπο που ασκεί δραστηριότητα στο έδαφος του κράτους μέλους υποδοχής,

εφόσον το συμφέρον αυτό δεν διασφαλίζεται από τους κανόνες στους οποίους υπόκειται ο παρέχων την υπηρεσία στο κράτος μέλος στο οποίο είναι εγκατεστημένος.

13 Υπό το φως ακριβώς των αρχών αυτών πρέπει να ερμηνευθεί και η οδηγία. Το άρθρο 5 της οδηγίας δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την επιβολή στον παρέχοντα υπηρεσίες δικηγόρο ορισμένων υποχρεώσεων, εφόσον ανάλογες υποχρεώσεις δεν προβλέπονται από τους επαγγελματικούς κανόνες που θα εφαρμόζονταν αν δεν υπήρχε παροχή υπηρεσιών κατά την έννοια της Συνθήκης. Δεν αμφισβητείται δε ότι, στις ένδικες διαφορές στις οποίες η γερμανική νομοθεσία δεν προβλέπει ως υποχρεωτική την πρόσληψη δικηγόρου, οι διάδικοι μπορούν να υπερασπιστούν οι ίδιοι τα συμφέροντά τους ενώπιον δικαστηρίου. Για τις ίδιες διαφορές, η γερμανική νομοθεσία επιτρέπει επίσης την ανάθεση της υπερασπίσεως αυτής σε πρόσωπα που δεν είναι ούτε δικηγόροι ούτε έχουν συγκεκριμένη ειδίκευση, εφόσον τα πρόσωπα αυτά δεν ενεργούν κατ' επάγγελμα.

14 Υπό τις συνθήκες αυτές, συνάγεται το συμπέρασμα ότι η υποχρέωση που επιβάλλεται στους δικηγόρους τους εγγεγραμμένους σε δικηγορικό σύλλογο άλλου κράτους μέλους οι οποίοι παρέχουν τις επαγγελματικές υπηρεσίες τους στη Γερμανία να ενεργούν από συμφώνου με γερμανό δικηγόρο δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από κανένα λόγο γενικού συμφέροντος, όσον αφορά τις δίκες στις οποίες δεν είναι υποχρεωτική η πρόσληψη δικηγόρου.

15 Κατά συνέπεια, ο παρέχων υπηρεσίες δικηγόρος, ο οποίος εξάλλου έχει κατά το άρθρο 4 της οδηγίας την υποχρέωση να τηρεί κατά την άσκηση όλων των δραστηριοτήτων του ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων τους επαγγελματικούς κανόνες που ισχύουν στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, δεν μπορεί να υποχρεωθεί από τη γερμανική νομοθεσία να ενεργεί από συμφώνου με δικηγόρο που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον του δικάζοντος δικαστηρίου, εφόσον πρόκειται για διαφορά για την οποία η νομοθεσία αυτή δεν προβλέπει ως υποχρεωτική την πρόσληψη δικηγόρου. Ο γερμανικός νόμος του 1980, καθόσον λόγω της γενικής διατυπώσεώς του επεκτείνει την υποχρέωση αυτή και σ' αυτή την κατηγορία διαφορών, αντιβαίνει προς την οδηγία και προς τα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης.

16 Όσον αφορά τη δραστηριότητα των παρεχόντων υπηρεσίες δικηγόρων ενώπιον των διοικητικών αρχών, ο νόμος του 1980 ισχύει, σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 1, για τις διοικητικές διαδικασίες που αφορούν « ποινικά αδικήματα, διοικητικές παραβάσεις, υπηρεσιακά παραπτώματα και παραβάσεις επαγγελματικών υποχρεώσεων ». Συναφώς αρκεί να τονιστεί ότι και στην περίπτωση αυτή ισχύουν πλήρως οι σκέψεις που αναπτύχθηκαν ανωτέρω σχετικά με τη διενέργεια πράξεων ενώπιον δικαστηρίων.

17 Όσον αφορά τέλος την επικοινωνία με τους κρατουμένους, η γερμανική κυβέρνηση αναπτύσσει διάφορα επιχειρήματα σχετικά με την ευθύνη του δικηγόρου έναντι των δικαστηρίων. Τα επιχειρήματα αυτά, τα οποία αφορούν την ουσία της διαφοράς σχετικά με το περιεχόμενο της από συμφώνου ενέργειας, πρέπει να εξεταστούν κατά την εξέταση του δεύτερου προβλήματος που θέτει η παρούσα προσφυγή.

18 Από τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι είναι βάσιμες οι αιτιάσεις της Επιτροπής σχετικά με το πεδίο της από συμφώνου ενέργειας, ενώ η αιτίαση σχετικά με την επικοινωνία των παρεχόντων υπηρεσίες δικηγόρων με τους κρατουμένους θα εξεταστεί κατωτέρω.

Β — Περιεχόμενο της από συμφώνου ενέργειας

19 Η Επιτροπή προσάπτει γενικά στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ότι με το νόμο του 1980 καθόρισε το περιεχόμενο της έννοιας της « συμφωνίας » κατά τρόπο που η έννοια αυτή να βαίνει πέραν των ορίων τα οποία τίθενται με την οδηγία και με τα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης. Οι αιτιάσεις της Επιτροπής αφορούν κυρίως τις διατάξεις σχετικά με την απόδειξη της υπάρξεως συμφωνίας, με το ρόλο που ανατίθεται στο γερμανό δικηγόρο με τον οποίο πρέπει να υπάρχει συμφωνία, καθώς και την επικοινωνία του παρέχοντος υπηρεσίες δικηγόρου με τους κρατουμένους.

20 Κατά τη γερμανική κυβέρνηση, το περιεχόμενο το οποίο προσδίδει ο νόμος του 1980 στη συμφωνία αποτελεί άμεση συνέπεια του άρθρου 5 της οδηγίας, σύμφωνα με το οποίο ο γερμανός δικηγόρος με τον οποίο υπάρχει συμφωνία πρέπει να έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον του δικαστηρίου που επελήφθη της υποθέσεως και είναι « υπεύθυνος, ενδεχομένως, έναντι του δικαστηρίου αυτού ». Την ευθύνη όμως αυτή μπορεί να αναλάβει ο γερμανός δικηγόρος μόνο εφόσον είναι ενήμερος όλων των πράξεων που διενεργεί ο παρέχων υπηρεσίες δικηγόρος, και μάλιστα εφόσον ενημερώνεται εγκαίρως, δηλαδή πριν παραγάγουν αποτελέσματα οι πράξεις αυτές. Για το λόγο αυτό, ο γερμανός δικηγόρος πρέπει να έχει συνεχή συμμετοχή στην εξέλιξη της διαφοράς, η συμμετοχή δε αυτή εξασφαλίζεται μόνο εφόσον: το επιληφθέν δικαστήριο μπορεί ανά πάσα στιγμή να σχηματίσει την πεποίθηση ότι υπάρχει η συμμετοχή αυτή, ο δε γερμανός δικηγόρος είναι παρών κατά την προφορική διαδικασία και έχει την ιδιότητα του δικαστικού πληρεξουσίου ή του συνηγόρου.

21 Κατά τα λοιπά, η γερμανική κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών δεν πρέπει να θέτει σε κίνδυνο την εύρυθμη λειτουργία της δικαιοσύνης. Αν στους

αλλοδαπούς δικηγόρους επιτρεπόταν η συμμετοχή σε δίκες ενώπιον των γερμανικών δικαστηρίων χωρίς περιορισμούς, θα μπορούσαν να δημιουργηθούν δυσκολίες λόγω της ελλιπούς γνώσεως των κανόνων του ουσιαστικού και του δικονομικού δικαίου που εφαρμόζουν τα δικαστήρια αυτά. Μόνο η συμμετοχή του τοπικού δικηγόρου μπορεί να εξασφαλίσει την προσήκουσα παρουσίαση των επίδικων σημείων ενώπιον του δικαστηρίου.

22 Πρέπει καταρχάς να παρατηρηθεί, σχετικά με το πρώτο επιχείρημα της γερμανικής κυβερνήσεως, ότι η οδηγία όντως δεν διευκρινίζει καθόλου τις εκφράσεις « ενεργούν κατόπιν συμφωνίας » και « υπεύθυνος ... έναντι του δικαστηρίου », οι οποίες χρησιμοποιούνται στο άρθρο 5. Οι εκφράσεις επομένως αυτές πρέπει να ερμηνευτούν βάσει του σκοπού της οδηγίας, δηλαδή της « διευκολύνσεως της πραγματικής ασκήσεως της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών από δικηγόρους ».

23 Κατά συνέπεια, όταν η οδηγία επιτρέπει στις εθνικές νομοθεσίες να επιβάλλουν στον παρέχοντα υπηρεσίες δικηγόρο την υποχρέωση να ενεργεί κατόπιν συμφωνίας με τοπικό δικηγόρο, σκοπός της είναι να δώσει στον πρώτο τη δυνατότητα να φέρει σε πέρας το έργο που του ανέθεσε ο πελάτης του, τηρώντας τους κανόνες για την εύρυθμη λειτουργία της δικαιοσύνης. Υπ' αυτό το πρίσμα επομένως η υποχρέωση που του επιβάλλεται να ενεργεί κατόπιν συμφωνίας με τοπικό δικηγόρο έχει ως σκοπό να του παράσχει την αναγκαία βοήθεια προκειμένου να ενεργήσει εντός ενός δικαιοδοτικού συστήματος διαφορετικού από αυτό που του είναι οικείο και να παράσχει στο επιληφθέν δικαστήριο τη βεβαιότητα ότι ο παρέχων υπηρεσίες δικηγόρος διαθέτει πράγματι τη βοήθεια αυτή και επομένως είναι σε θέση να τηρεί πλήρως τους ισχύοντες διαδικαστικούς και δεοντολογικούς κανόνες.

24 Επομένως, ο παρέχων υπηρεσίες δικηγόρος και ο τοπικός δικηγόρος, οι οποίοι υπόκεινται αμφότεροι στους κανόνες δεοντολογίας του κράτους μέλους υποδοχής, πρέπει να θεωρηθούν ότι είναι σε θέση να καθορίσουν από κοινού, τηρούντες αυτούς τους κανόνες δεοντολογίας και απολαύοντες επαγγελματικής ανεξαρτησίας, τους κατάλληλους τρόπους συνεργασίας για να φέρουν σε πέρας την εντολή που τους έχει δοθεί.

25 Το συμπέρασμα αυτό δεν σημαίνει ότι οι εθνικοί νομοθέτες δεν έχουν τη δυνατότητα να καθορίζουν το γενικό πλαίσιο της συνεργασίας μεταξύ των δύο δικηγόρων. Οι υποχρεώσεις πάντως που θα επέβαλλαν ενδεχομένως οι διατάξεις αυτές δεν πρέπει να είναι δυσανάλογες σε σχέση με τους σκοπούς του καθήκοντος της από συμφώνου ενέργειας, όπως ορίστηκαν ανωτέρω.

26 Πρέπει όμως να γίνει δεκτό ότι ο γερμανικός νόμος του 1980 επιβάλλει στους δύο δικηγόρους που οφείλουν να ενεργούν κατόπιν συμφωνίας υποχρεώσεις που βαίνουν πέραν αυτού που είναι αναγκαίο για την επίτευξη των στόχων αυτών. Πράγματι, ούτε η συνεχής παρουσία του γερμανού δικηγόρου κατά την προφορική διαδικασία ούτε η υποχρέωση ότι ο γερμανός αυτός δικηγόρος πρέπει να είναι ο ίδιος δικαστικός πληρεξούσιος ή συνήγορος ούτε οι λεπτομερείς διατάξεις σχετικά με την απόδειξη της συμφωνίας είναι γενικά αναγκαίες ή και χρήσιμες ακόμη, προκειμένου να παράσχουν την αναγκαία βοήθεια στον παρέχοντα υπηρεσίες δικηγόρο.

27 Πρέπει να προστεθεί ότι το άρθρο 5 της οδηγίας, αναφερόμενο στην « ευθύνη » του τοπικού δικηγόρου, εννοεί, όπως προεκτέθηκε ήδη, ευθύνη έναντι του επιληφθέντος δικαστηρίου και όχι έναντι του πελάτη. Το πρόβλημα όμως της ελλιπούς ενδεχομένως γνώσεως του γερμανικού δικαίου, το οποίο επικαλείται η γερμανική κυβέρνηση για να δικαιολογήσει τις απαιτήσεις του νόμου του 1980, αποτελεί τμήμα της ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες δικηγόρου έναντι του πελάτη του, ο οποίος είναι ελεύθερος να αναθέσει την προστασία των συμφερόντων του σε δικηγόρο της επιλογής του.

28 Πρέπει ακόμη να τονιστεί ότι δεν είναι βάσιμο το επιχείρημα της γερμανικής κυβερνήσεως ότι μόνο ο τρόπος με τον οποίο έχει διαμορφώσει η γερμανική νομοθεσία την από συμφώνου ενέργεια μπορεί να εξασφαλίσει ότι οι δικηγόροι θα ασκούν τις δραστηριότητές τους κατά τρόπο ώστε να διατηρούν επαρκή επαφή με τους πελάτες τους και τις δικαστικές αρχές. Πράγματι, όπως δέχθηκε το Δικαστήριο με την απόφαση της 12ης Ιουλίου 1984 στην υπόθεση 107/83 (Klopp, Συλλογή 1984, σ. 2971), τα σημερινά μέσα μεταφορών και τηλεπικοινωνίας εξασφαλίζουν με κατάλληλο τρόπο στους δικηγόρους τη δυνατότητα να έχουν τις αναγκαίες επαφές.

29 Οι λόγοι πάντως για τους οποίους το περιεχόμενο της από συμφώνου ενέργειας που προβλέπει ο νόμος του 1980 είναι δυσανάλογο και επομένως ασυμβίβαστο με την οδηγία δεν συντρέχουν πανομοιοτύπως όσον αφορά τις διατάξεις του νόμου αυτού σχετικά με τις επισκέψεις στους κρατουμένους. Πράγματι, οι επισκέψεις αυτές έχουν έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα, ο οποίος οφείλεται στις σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των κρατουμένων και του αρμόδιου δικαστηρίου και οι οποίες δεν υφίστανται στην περίπτωση των άλλων πολιτών.

30 Επιπλέον, πρέπει να γίνει δεκτό ότι ορισμένοι επιτακτικοί λόγοι, και ιδίως λόγοι δημόσιας ασφάλειας, η εκτίμηση των οποίων εναπόκειται στο οικείο κράτος μέλος, είναι δυνατόν να έχουν ως αποτέλεσμα να ρυθμίζει το κράτος μέλος την επικοινωνία των δικηγόρων με τους κρατουμένους.

31 Οι σκέψεις αυτές ισχύουν και για τις περιπτώσεις στις οποίες δεν είναι υποχρεωτική η πρόσληψη δικηγόρου. Κατά συνέπεια, πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο γερμανικός νόμος ο οποίος επιβάλλει την υποχρέωση από συμφώνου ενέργειας, όσον αφορά την επικοινωνία με τους κρατουμένους, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία η πρόσληψη δικηγόρου δεν είναι υποχρεωτική, δεν είναι για το λόγο αυτό και μόνο αντίθετος προς τις διατάξεις της οδηγίας.

32 Εντούτοις όμως, επειδή ο γερμανικός νόμος προβλέπει ότι ο παρέχων υπηρεσίες δικηγόρος δεν μπορεί ως συνήγορος κρατουμένου να επισκεφθεί τον πελάτη του παρά μόνον εφόσον συνοδεύεται από το γερμανό δικηγόρο με τον οποίο ενεργεί από συμφώνου και ότι δεν μπορεί να επικοινωνεί εγγράφως με τον κρατούμενο παρά μόνο μέσω του γερμανού αυτού δικηγόρου, χωρίς να προβλέπει καμία εξαίρεση, ούτε καν κατόπιν αδείας του δικαστηρίου ή της αρμόδιας για την επικοινωνία με τους κρατουμένους αρχής, οι περιορισμοί που επιβάλλει ο νόμος αυτός βαίνουν πέραν αυτού που είναι αναγκαίο για την επίτευξη των θεμιτών στόχων που επιδιώκει ο νόμος αυτός.

33 Κατά συνέπεια, οι αιτιάσεις της Επιτροπής σχετικά με το περιεχόμενο της από συμφώνου ενέργειας είναι βάσιμες.

Γ — Εδαφικότητα της δικαστικής πληρεξουσιότητας

34 Ο νόμος του 1980 ορίζει ότι το άρθρο 52, παράγραφος 2, του Bundesrechtsanwaltsordnung (ομοσπονδιακού νόμου περί δικηγόρων) εφαρμόζεται κατ' αναλογία στις περιπτώσεις στις οποίες ο εκπρόσωπος πρέπει να είναι δικηγόρος που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον του δικάζοντος δικαστηρίου. Δυνάμει των διατάξεων του γερμανικού κώδικα πολιτικής δικονομίας, η εκπροσώπηση αυτή είναι υποχρεωτική στις αστικές δίκες ενώπιον των Landgericht και των ανώτερων δικαστηρίων (Oberlandesgericht και Bundesgerichtshof), καθώς και ενώπιον των Familiengericht (δικαστηρίων ειδικευμένων σε θέματα οικογενειακού δικαίου). Εφόσον η πρόσληψη δικηγόρου είναι υποχρεωτική στις δίκες ενώπιον των δικαστηρίων αυτών, ο δικηγόρος αυτός πρέπει επομένως να έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον του δικάζοντος δικαστηρίου. Οι μη έχοντες το δικαίωμα αυτό δικηγόροι έχουν μόνο τη δυνατότητα αγορεύσεως κατά την προφορική διαδικασία, επικουρούμενοι από δικηγόρο που έχει αυτό το δικαίωμα· ο νόμος του 1980 εξομοιώνει τους παρέχοντες υπηρεσίες δικηγόρους προς τους πρώτους δικηγόρους.

35 Η Επιτροπή θεωρεί ότι το μόνο που επιτρέπεται με το άρθρο 5 της οδηγίας είναι να επιβάλλεται στον παρέχοντα υπηρεσίες δικηγόρο η υποχρέωση να ενεργεί κατόπιν συμφωνίας με δικηγόρο που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον του δικάζοντος

δικαστηρίου, όχι όμως και να περιορίζεται η παροχή υπηρεσιών σε διευκρινιστικές παρατηρήσεις κατά την προφορική διαδικασία υπό την επικουρία δικηγόρου έχοντος δικαίωμα παραστάσεως, όπως προβλέπει η γερμανική νομοθεσία για όλες τις αστικές δίκες κάποιας σπουδαιότητας. Η Επιτροπή προσθέτει ότι κατά τη γνώμη της η θέση του παρέχοντος υπηρεσίες δικηγόρου δεν μπορεί να συγκριθεί με τη θέση του γερμανού δικηγόρου, δεδομένου ότι το βασικό χαρακτηριστικό της θέσης του δικηγόρου που παρέχει υπηρεσίες σε άλλο κράτος μέλος είναι το γεγονός ότι δεν διαθέτει εγκατάσταση στο κράτος αυτό και δεν είναι διορισμένος στην περιφέρεια κανενός δικαστηρίου.

36 Η γερμανική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι ο γερμανός δικηγόρος που δεν έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον του δικάζοντος δικαστηρίου υπόκειται επίσης στους περιορισμούς του άρθρου 52, παράγραφος 2, του Bundesrechtsanwaltsordnung και ότι επομένως ο παρέχων υπηρεσίες δικηγόρος δεν βρίσκεται σε δυσμενέστερη θέση απ' ό,τι ο εγκατεστημένος στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας δικηγόρος. Η αρχή της εδαφικότητας της δικαστικής πληρεξουσιότητας έχει καθιερωθεί προς το συμφέρον της ορθής απονομής της δικαιοσύνης, δεδομένου ότι η « εντοπιότητα » του δικηγόρου εξυπηρετεί την επικοινωνία μεταξύ δικηγόρου και δικάζοντος δικαστηρίου και διευκολύνει έτσι την εξέλιξη της δίκης.

37 Η γερμανική κυβέρνηση προσθέτει ότι, αν ο παρέχων υπηρεσίες δικηγόρος ετίθετο στην ίδια θέση με το δικηγόρο που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον του δικάζοντος δικαστηρίου, οι γερμανοί δικηγόροι θα περιέρχονταν σε δυσμενέστερη θέση σε σχέση με τους εγκατεστημένους σε άλλα κράτη μέλη συναδέλφους τους. Προς διευκρίνιση των ισχυρισμών της, η γερμανική κυβέρνηση αναφέρει συγκεκριμένα το παράδειγμα του Bundesgerichtshof, του Ανώτατου Ομοσπονδιακού πολιτικού και ποινικού δικαστηρίου: δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον του δικαστηρίου αυτού και επομένως δικαίωμα διενέργειας όλων των διαδικαστικών πράξεων έχει μόνο μια περιορισμένη ομάδα γερμανών δικηγόρων, ειδικευμένων στην αναίρεση (Revision), ενώ η Επιτροπή υποστηρίζει ότι τα ίδια δικαιώματα πρέπει να έχουν όλοι οι εγκατεστημένοι στα άλλα κράτη μέλη δικηγόροι.

38 Η αντιδικία στο σημείο αυτό αφορά κυρίως το ζήτημα αν η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας μπορεί νομίμως να εξομοιώνει τους παρέχοντες υπηρεσίες δικηγόρους με τους γερμανούς δικηγόρους που δεν έχουν δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον του δικάζοντος δικαστηρίου. Οι διατάξεις της οδηγίας δεν δίνουν καμία απάντηση στο ερώτημα αυτό, το οποίο επομένως πρέπει να εξεταστεί βάσει των αρχών που διέπουν την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών κατά τις διατάξεις των άρθρων 59 και 60 της Συνθήκης.

39 Στο σημείο αυτό πρέπει να υπομνηστεί ότι κατά το άρθρο 59 πρέπει να καταργηθούν όλοι οι περιορισμοί της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, προκειμένου ιδίως να δοθεί η δυνατότητα στον παρέχοντα υπηρεσίες να ασκεί, όπως ορίζει το άρθρο 60, τρίτη παράγραφος, τη δραστηριότητά του στο κράτος όπου παρέχονται οι υπηρεσίες με τους ίδιους όρους που το κράτος αυτό επιβάλλει στους δικούς του υπηκόους.

40 Οι διατάξεις αυτές έχουν κυρίως ως στόχο να δίδουν στον παρέχοντα υπηρεσίες τη δυνατότητα να ασκεί τις δραστηριότητές του στο κράτος μέλος υποδοχής χωρίς να υφίσταται δυσμενείς διακρίσεις έναντι των υπηκόων αυτού του κράτους. Όπως διευκρίνισε το Δικαστήριο με την απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1981 (Webb, ό.π.), εξ αυτού δεν συνάγεται ότι οποιαδήποτε εθνική ρύθμιση, η οποία εφαρμόζεται στους υπηκόους του εν λόγω κράτους και αφορά συνήθως μια μόνιμη δραστηριότητα των εγκατεστημένων στο κράτος αυτό προσώπων, μπορεί να εφαρμοστεί στο σύνολό της και κατά τον ίδιο τρόπο και σε προσωρινού χαρακτήρα δραστηριότητες που ασκούν πρόσωπα εγκατεστημένα σε άλλα κράτη μέλη.

41 Ο κανόνας της εδαφικής αποκλειστικότητας του άρθρου 52, παράγραφος 2, του Bundesrechtsanwaltsordnung αποτελεί ακριβώς τμήμα μιας εθνικής ρυθμίσεως που αφορά κατά κανόνα τις μόνιμες δραστηριότητες των εγκατεστημένων στο έδαφος του οικείου κράτους μέλους δικηγόρων, οι οποίοι έχουν όλοι το δικαίωμα να παρίστανται ενώπιον ενός και ενίοτε δύο γερμανικών δικαστηρίων και να ασκούν όλες τις αναγκαίες δραστηριότητες για την εκπροσώπηση των πελατών τους ή την υπεράσπιση των συμφερόντων τους. Αντίθετα, ο παρέχων υπηρεσίες δικηγόρος που είναι εγκατεστημένος σε άλλο κράτος μέλος δεν έχει τη δυνατότητα να διοριστεί στην περιφέρεια γερμανικού δικαστηρίου και επομένως να έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον γερμανικού δικαστηρίου.

42 Κατά συνέπεια, πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο κανόνας της εδαφικής αποκλειστικότητας δεν μπορεί να εφαρμοστεί στις προσωρινού χαρακτήρα δραστηριότητες που ασκούν οι εγκατεστημένοι σε άλλα κράτη μέλη δικηγόροι, δεδομένου ότι, από την άποψη αυτή, οι νομικές και πραγματικές συνθήκες στην περίπτωσή τους δεν επιδέχονται σύγκριση με τις συνθήκες υπό τις οποίες τελούν οι εγκατεστημένοι στο γερμανικό έδαφος δικηγόροι.

43 Το συμπέρασμα αυτό όμως δεν αναιρεί την υποχρέωση του παρέχοντος υπηρεσίες δικηγόρου να ενεργεί κατόπιν συμφωνίας με δικηγόρο που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον του δικάζοντος δικαστηρίου, εντός των ορίων και σύμφωνα με τους τρόπους που περιγράφηκαν ανωτέρω.

44 Όσον αφορά το επιχείρημα της γερμανικής κυβερνήσεως σχετικά με την ιδιαίτερη περίπτωση των διαδικασιών αναιρέσεως ενώπιον του Bundesgerichtshof, πρέπει να τονιστεί ότι η ιδιαιτερότητα αυτή δεν απορρέει από την αρχή της εδαφικής αποκλειστικότητας, η οποία κατά κανόνα εφαρμόζεται στους γερμανούς δικηγόρους. Πράγματι, κανείς δικηγόρος δεν μπορεί να εγκατασταθεί στο γερμανικό έδαφος, αν δεν διοριστεί στην περιφέρεια γερμανικού δικαστηρίου, ο διορισμός δε πραγματοποιείται αυτοδικαίως και δεν υφίσταται περιορισμένος αριθμός διοριστέων, ενώ η χορήγηση του δικαιώματος παραστάσεως ενώπιον του Bundesgerichtshof γίνεται με την επιλογή ορισμένων δικηγόρων με ειδική πείρα ή ειδικές ικανότητες, οι οποίοι γίνονται δεκτοί σε έναν ειδικευμένο δικηγορικό σύλλογο. Εξάλλου, κατά την προφορική διαδικασία η Επιτροπή ομολόγησε ότι τα επιχειρήματα στα οποία στηρίζει τις αιτιάσεις της δεν ισχύουν για την ιδιαίτερη περίπτωση των ειδικευμένων δικηγορικών συλλόγων, όπως ο σύλλογος στο Bundesgerichtshof.

45 Υπό την επιφύλαξη της διευκρινίσεως αυτής, από τις ανωτέρω σκέψεις συνάγεται ότι οι αιτιάσεις της Επιτροπής πρέπει να γίνουν δεκτές.

46 Κατά συνέπεια, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης ΕΟΚ και από την οδηγία 77/249 του Συμβουλίου, περί διευκολύνσεως της πραγματικής ασκήσεως της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών από δικηγόρους, επειδή

— επιβάλλει στον παρέχοντα τις υπηρεσίες δικηγόρο την υποχρέωση να ενεργεί από συμφώνου με δικηγόρο εγκατεστημένο στο γερμανικό έδαφος, ακόμη και στις περιπτώσεις στις οποίες η πρόσληψη δικηγόρου δεν είναι κατά το γερμανικό δίκαιο υποχρεωτική,

— απαιτεί να είναι ο ίδιος ο γερμανός αυτός δικηγόρος δικαστικός πληρεξούσιος ή συνήγορος,

— επιβάλλει στον παρέχοντα τις υπηρεσίες δικηγόρο την υποχρέωση να συνοδεύεται από το γερμανό αυτό δικηγόρο, προκειμένου να μετέχει στην προφορική ή ακροαματική διαδικασία,

— οι προϋποθέσεις που επιβάλλει ως προς την απόδειξη της συμφωνίας μεταξύ των δύο δικηγόρων είναι αδικαιολόγητες,

— επιβάλλει στον παρέχοντα τις υπηρεσίες δικηγόρο, χωρίς δυνατότητα παρεκκλίσεως, την υποχρέωση να συνοδεύεται από γερμανό δικηγόρο όταν επισκέπτεται κρατούμενο και να επικοινωνεί εγγράφως με τον κρατούμενο αυτό μόνο μέσω του γερμανού αυτού δικηγόρου,

— εφαρμόζει στους παρέχοντες υπηρεσίες δικηγόρους τον κανόνα περί εδαφικής αποκλειστικότητας του άρθρου 52, παράγραφος 2, του Bundesrechtsanwaltsordnung.

Επί των δικαστικών εξόδων

47 Σύμφωνα με το άρθρο 69, παράγραφος 2, του κανονισμού διαδικασίας, ο ηττηθείς διάδικος καταδικάζεται στα δικαστικά έξοδα. Επειδή η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας ηττήθηκε, πρέπει να καταδικαστεί στα δικαστικά έξοδα.

Για τους λόγους αυτούς

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

αποφασίζει:

1) Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 59 και 60 της Συνθήκης ΕΟΚ και από την οδηγία 77/249 του Συμβουλίου, περί διευκολύνσεως της πραγματικής ασκήσεως της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών από δικηγόρους, επειδή

— επιβάλλει στον παρέχοντα τις υπηρεσίες δικηγόρο την υποχρέωση να ενεργεί από συμφώνου με δικηγόρο εγκατεστημένο στο γερμανικό έδαφος, ακόμη και στις περιπτώσεις στις οποίες η πρόσληψη δικηγόρου δεν είναι κατά το γερμανικό δίκαιο υποχρεωτική,

— απαιτεί να είναι ο ίδιος ο γερμανός αυτός δικηγόρος δικαστικός πληρεξούσιος ή συνήγορος,

— επιβάλλει στον παρέχοντα τις υπηρεσίες δικηγόρο την υποχρέωση να συνοδεύεται από το γερμανό αυτό δικηγόρο, προκειμένου να μετέχει στην προφορική ή ακροαματική διαδικασία,

— **οι προϋποθέσεις που επιβάλλει ως προς την απόδειξη της συμφωνίας μεταξύ των δύο δικηγόρων είναι αδικαιολόγητες,**

— **επιβάλλει στον παρέχοντα τις υπηρεσίες δικηγόρο, χωρίς δυνατότητα παρεκκλίσεως, την υποχρέωση να συνοδεύεται από γερμανό δικηγόρο όταν επισκέπτεται κρατούμενο και να επικοινωνεί εγγράφως με τον κρατούμενο αυτό μόνο μέσω του γερμανού αυτού δικηγόρου,**

— **εφαρμόζει στους παρέχοντες υπηρεσίες δικηγόρους τον κανόνα περί εδαφικής αποκλειστικότητας του άρθρου 52, παράγραφος 2, του Bundesrechtsanwaltsordnung.**

2) Καταδικάζει την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας στα δικαστικά έξοδα.

Mackenzie Stuart Bosco Moitinho de Almeida Koopmans Everling

Bahlmann Galmot Κακούρης Joliet O'Higgins Schockweiler

Δημοσιεύτηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 25 Φεβρουαρίου 1988.

Ο γραμματέας

J.-G. Giraud

Ο πρόεδρος

A. J. Mackenzie Stuart